

Dergiabant

2023, 11(2): 268-281, doi: 10.33931/dergiabant.1330036

Uyûnîler Emirliği Siyasî Tarihi (469/1070-636/1239)

Political History of the 'Uyûnid State (469/1070-636/1239)

Yasin KURNAZ¹

Geliş Tarihi (Received): 19.07.2023

Kabul Tarihi (Accepted): 07.10.2023

Yayın Tarihi (Published): 30.11.2023

Öz: Uyûnîler Emirliği Abdullah b. Ali el-Uyûnî (öl. 520/1126) tarafından 469/1070 yılında Lahsâ'da kurulmuş ve 636/1239 yılında Benî Âmir ve Salgurlular tarafından yıkılmıştır. Emirlik, Lahsâ, Katîf şehirleri ve Evâl Adası'nda hüküm sürmüştür. Günümüzde Evâl, Bahreyn olarak bilinirken Lahsâ ve Katîf şehirleri ise Suudi Arabistan sınırları içerisinde ve yarımadanın doğusunda yer almaktadır. Çoğu iç savaşlardan ibaret olan bir siyasî tarihe sahip bu emirlik, Selçuklu Devleti ve Abbâsî hilafetiyle zaman zaman iletişim hâlinde bulunmuş; bölgedeki ticaret ve hac yollarını onlar adına emniyetli kılmıştır. Bölgenin hükmedilmesi güç tabii şartları Selçukluların ve Abbasîlerin Uyûnî yöneticileriyle ilişkilerinin müspet olmasını sağlamıştır. Hac ve ticaret yollarını kontrol etmesinin yanında Basra Körfezi ticareti ve sahillerdeki inci dalgıçlığı, emirliğin en önemli gelir kaynaklarından. Bu çalışma Bahreyn'de kurulan Uyûnîler Emirliği'nin siyasî tarihine bir nebze olsun katkı sunmayı ve kendisinden sonra yapılacak çalışmaların ilk adımı olmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Bahreyn, Uyûnîler Emirliği, Lahsâ, Katîf.

&

Abstract: The 'Uyûnid Dynasty was founded by Abdullah bin Ali al-Uyûnî (d. 520/1126) in Lahsâ in 469/1070 and destroyed by Benî Âmir and the Salghurids in 636/1239. The emirate ruled over the cities of Lahsâ, Kaţîf, and the island of Awâl. Nowadays, Awâl is known as Bahrain, while the cities of Lahsâ and Kaţîf are located within the borders of Saudi Arabia and in the east of the peninsula. This emirate, which had a political history consisting mostly of civil wars, was in contact with the Seljuk Empire and the Abbasid caliphate from time to time and secured the trade and pilgrimage routes in the region for them. The difficult natural conditions of the region ensured that the Seljuks and the Abbasids had good relations with the rulers of 'Uyûnid. In addition to controlling the pilgrimage and trade routes, the Persian Gulf trade and pearl diving on the coasts were among the most significant sources of income for the emirate. This study aims to contribute to the political history of the 'Uyûnid Dynasty founded in Bahrain and to be the first step towards future studies.

Keywords: History of Islam, Bahrain, 'Uyûnid State, Lahsâ, Kaţîf.

Atıf/Cite as: Kurnaz, Yasin. "Uyûnîler Emirliği Siyasî Tarihi (469/1070-636/1239)". *Dergiabant* 11/2 (Kasım 2023), 268-281. doi: 10.33931/dergiabant.1330036

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dergiabant/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Theology, Since 2013 – Bolu

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Yasin Kurnaz, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, yasinkurnaz@ohu.edu.tr.

1. Giriş

Uyûnîler Emirliği Bahreyn'de kurulmuştur. Kuruluş yeri Lahsâ olup Katîf ve Evâl Adası'nda etkin olmuştur. Günümüzde Arap Yarımadası'nın doğusunda ve Suudi Arabistan sınırları içerisinde olan Katîf ve Lahsâ'yı, klasik kaynaklarımız Bahreyn beldelerinden saymaktadır. Katîf, Basra Körfezi'ne kıyısı olan bir şehirdir. Evâl ise Bahreyn'in eski adıdır. İlki 648-652/1250-1254, ikincisi 666/1267'de olmak üzere Arap Yarımadası'nın doğusuna iki kez seyahat etmiş olan İbn Saîd el-Mağribî (öl. 685/1286), Bahreyn Arapları olarak tanımladığı Benî Âmir yönetiminin sınırlarının Yemâme ve Katîf arası olduğunu söylemiştir.² Tüm bu sebeplerden dolayı Uyûnîler Emirliği'nin siyasî hayatının, Bahreyn tarihine ışık tutacağını söylemek mümkündür.

Kaynaklar Uyûnîler Emirliği hakkında yeterince bilgi vermez, var olan bilgiler de dağınık hâlde bulunur. Kanaatimizce bunun sebebi Abbâsîlerin Bahreyn bölgesine doğrudan müdahil olmaktan çoğu kez kaçınmasıdır. Yöneticilerin isimleri, hükmettikleri dönemler konusunda da bir belirsizlik ve karışıklık vardır. Bu dönemdeki en önemli kaynağımız şair Ali İbnü'l-Mukarreb el-Uyûnî'nin (öl. 630/1232) *Dîvân*'ı ve bu *Dîvân*'a yazılan şerhlerdir. Buna bazı tarih kaynaklarımız da eklenebilir. Arap dünyasında konu hakkında yazılmış bazı çağdaş eserlerle karşılaşılmışsa da bunların, İbnü'l Mukarreb'in *Dîvân*'ının bir incelemesinden ibaret olduğu görülmüştür. Üstelik bunlardan bir kısmı sözü edilen eseri edebiyat penceresinden incelemektedir.³

İbnü'l-Mukarreb, olayların çağdaşı olup, dönemin siyasî hadiselerinden olumlu ve olumsuz yönleriyle etkilenmiştir. Yönetimdeki aile bireylerinin birbirlerine düşmesiyle tutuklanmıştır. Hapisten çıktığında da Lahsâ'yı terk edip Irak'a yerleşmiştir. *Dîvân*'ının ulaşamadığımız pek çok basımı ve el yazması bulunmakla birlikte çalışmamızda Hulv'ın neşrettiği ve şerh ettiği eseri kullanılmıştır.

Arap dünyasında bazı çağdaş bilimsel çalışmalarla karşılaşılmıştır.⁴ Bu çalışmalarda, Türk komutanlarına karşı zaman zaman menfi bir dil kullanılması, İbnü'l-Mukarreb'in şiirlerindeki ifadelerin doğrudan sağlam bilgi olarak görülmesi ve şairin mübalağalı ifadeler kullanmış olabileceği ihtimalinin göz ardı edilmesi gibi eleştirilebilir yönler dikkat çekmiştir. Ülkemizde ise konu hakkında bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Zekeriya Kurşun'un "*Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti*" isimli çalışması bulunmakla birlikte bu eser, 19. ve 20. yüzyılda Osmanlı'nın bölgedeki hâkimiyetini ve idarede gösterdiği zaafı incelemektedir.⁵

Bahreyn Karmatîlerinin yıkılmasından sonra Osmanlı hâkimiyetine kadar yaklaşık 6 asırlık bir bilinmezliğin var olduğu bölge, sanıldığının aksine bazı gelişmelere tanık olmuştur. Uyûnîler Emirliği ve ondan sonra bölgede kurulan devletlerin bilinmemesi, buralarda Arapların bir etkisinin olmadığı izlenimi uyandırmaktadır. Bölgedeki hem Arap kimliğinin varlığı hem de siyasî hadiselerdeki etkinliğinin ortaya konulması bölge tarihinin anlaşılması için elzem görünmektedir. Çalışmamız nispeten bu boşluğu doldurmaya da hizmet edecektir.

² İbn Saîd el-Mağribî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Mûsâ, *Kitâbü'l-coğrafiyâ* (Beirut: y.y., 1970), 17, 131. Lahsâ, Arapça kaynaklarda ve Arap dünyasında yapılmış çeşitli çalışmalarda geçtiği üzere Ahsâ olarak kaydedilmiştir. Hem Osmanlı kaynaklarında hem de TDV İslam Ansiklopedisi'nde Lahsâ olarak ifade edilen şehrin ismi, çalışmamızda TDV İslam Ansiklopedisi'ndeki yazıma mutabık kalınıp Lahsâ olarak kullanılmıştır. bk. Mustafa Bilge, "Lahsa", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/59-60.

³ Ali İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân-ı Ali b. Mukarreb*. thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv (Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1963); el-Hudayrî, Ali, *Ali b. el-Mukarreb el-'Uyûnî hayâtühû ve şî'ruhû* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1974); Hatîb, Ahmed Mûsâ, *Şî'ru Ali İbn-i-Mukarreb el-'Uyûnî* (Riyâd: Dârü'l-Merîh, 1984). el-Ammârî, Fazl b. Ammâr, *İbnü'l-Mukarreb târihu'd-Devleti'l-'Uyûniyye fi Bilâdi'l-Bahreyn* (Riyad: Mektebetü't-Tevbe, ts.).

⁴ Örnek olarak bk. Abdurrahman b. Osman, *Târihu'l-İmâreti'l-'Uyûniyyeti fi'l-Bahreyn* (Kuveyt: Dârü'l-Vataniyye'l-Cedîde, 2014); el-Ahsâî, Âl-i Abdülkadir Muhammed b. Abdullah. *Tuhfetü'l-müstefîd bi târihi'l-Ahsâi'l-kadîm ve'l-cedîd* (Riyad: Mektebetü'l-Mearif, 1987).

⁵ bk. Zekeriya Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyyeti, Vehhabî Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998).

2. Uyûnîler Emirliği'nin Kuruluş Dönemi

Emirliğin kurucusu Abdullah b. Ali (469/1070-520/1126), el-Uyûnî ailesindedir. Bu aile esas itibarıyla Arap kabilelerin en meşhurlarından biri olan Benî Abdülkays b. Rebîa'dan gelir. Benî Abdülkays Lahsâ'nın yakınlarını yurt edinen en eski kabilelerdendir.⁶ Abdullah b. Ali'nin büyük dedesi İbrâhim b. el-Uyûnî Arap Yarımadası çöllerinde yaşayan bir kimseyken daha sonraları el-Uyûn olarak bilinen Lahsâ'nın kuzeyinde bulunan bir vahaya yerleşmiş ve bu adla anılmaya başlanmıştır.⁷

Uyûnîler Emirliği'nin kurulduğu 469/1070 yılında Bahreyn'de Karmafililer hüküm sürmekteydi. Evâl'i ve Katîf'i kaybeden eski gücünden uzak Karmafililerin elinde sadece Lahsâ vilayeti vardı.⁸

Abdullah b. Ali yerli halktan bir kısmının desteğini alarak Karmafilere karşı 461/1068-469/1076 yılları arasında 7 yıl sürecek savaşa girişti. Abdullah b. Ali'ye ailesi ve Abdülkays kabilesinin kollarının yanı sıra Karmafilileri istemeyen yerli halktan bir kısmı da destek verdi. Yine de onları Lahsâ'dan çıkarabilecek güce sahip değildi. Zira Karmafililer, Bahreyn'in diğer şehirlerini kaybederken o şehirlerden gelen ordulara ve yerli kabilelerden Benî Âmir, Ezd gibi kabilelerden bazılarının desteğine sahipti. Ayrıca Yemen Karmafilileri de aralarında vardı.⁹

Abdullah b. Ali bu güç farkından dolayı Abbâsî halifesinden yardım istedi. Abdullah b. Ali, Karmafilileri destekleyen diğer unsurların asıl amaçlarının kısa zamanda Uyûnî ailesini ortadan kaldırmak olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden Bahreyn'de Karmafilî varlığını yok etmekte aceleci bir tutumu vardı.¹⁰ Abdullah b. Ali'nin yardım talebine hem Abbâsî halifesi Kâim-biemrillâh (422/1031-467/1075) hem de o sırada hilafet üzerinde etkin bir yeri olan Selçuklu Sultanı Melikşah (465/1072-485/1092) olumlu cevap verdi. Karmafililer; Abbâsîler ve Selçuklular nezdinde, iktidara boyun eğmeyen ve Sünnî dünyaya tehdit oluşturan İsmailî bir hareket olarak yok edilmeliydi. Hilafet, Abbâsî halifesi adına hutbe okutacak ve İslam dünyasının siyasî kanadı olan Selçuklulara boyun eğecek herkese yardım etmeye hazırды ki bu şartlarda Uyûnîler en uygun seçenekti.¹¹ Nitekim Abdullah b. Ali gönderdiği mektupta Karmafilileri yok ettikten sonra Abbâsî Halifesi ve Selçuklu Sultanlığı adına hutbe okutacağını bildirdi. Melikşah, Karmafililerle mücadelesine katılmak üzere kumandanı Artuk b. Eksük (öl. 484/1091) önderliğinde 7000 savaşıyı gönderdi.¹²

469/1075'te ordusuyla birlikte yola çıkan Selçuklu komutanlarından Artuk b. Eksük, önce Basra'dan ordunun ihtiyaçlarını giderdi. Sonra Katîf'in üzerine yürüyerek şehri hiçbir zorluk yaşamadan ele geçirdi. Daha sonra da Lahsâ'ya gelerek Abdullah b. Ali'nin ordusuna katıldı.¹³

⁶ bk. Mustafa Fayda, "Abdülkays", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 248-249.

⁷ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 29, 37, 109, 614; Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh, *Mu'cemü'l-büldân* (Beirut: Dâru Sâdır, 1995), 4/181; el-Müdeyris, Abdurrahman Müdeyris, *İklîmü'l-Bahreyn fi asri'l-Abbâsî* (Riyad: Camiatü'l-Melik Su'ûd, Yüksek Lisans Tezi, 1404/1984), 73; el-Ammârî, *İbnü'l-Mukarreb târihu'd-Devleti'l-Uyûniyye*, 19.

⁸ Karmafililer o yıllarda yerli halkın bir kısmı tarafından da istenmeyen bir konuma sahipti ki bu da onların bölgede tutunmasına engel oluyordu. Benü'l-Ayyâş Emirliği o yıllarda gücünü iyiden iyiye kaybeden Karmafililerin elinden Evâl Adası'nı aldı. bk. Garsünnî'ne, Ebü'l-Hasen Muhammed b. Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *Zeylû târih-i ahbâr-i Karâmita li Sâbit b. Sinân*, thk. Süheyl Zekkâr, nşr. Abdülhâdî Harsûnî (Dimeşk: y.y., 1980), 81-84; İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 532-533. Bunun ardından Benü'l-Ayyâş Katîf'teki Zücâc Emirliği'ne son verdi. bk. İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 531-534; el-Ahsâî, *Tuhfetü'l-müstefid*, 98.

⁹ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 533; Ammârî, *İbnü'l-Mukarreb târihu'd-Devleti'l-Uyûniyye*, 38. Abdullah b. Ali'nin kimseden yardım alamadığı için Abbâsîlerden yardım istediği görüşü de vardır. Müdeyris, *İklîmü'l-Bahreyn*, 75-76.

¹⁰ eş-Şer'ân, Nâyif b. Abdullah, *Nükûdü'd-Devleti'l-Uyûniyye fi Bilâdi'l-Bahreyn* (Riyad: Mektebetü'l-Meliki Fehd el-Vataniyye, 1423/2002), 47-48.

¹¹ Aslında bu, Selçukluların Karmafilileri yok etme çabasının ilk girişimi değildi. Daha önce de girişimde bulunulmuş ancak Selçukluların olası bir galibiyetini kendisi için tehdit olarak gören Katîf emirinin hırslı tutumları nedeniyle ittifak sağlanamayarak büyük zorluklarla geri dönmüştü. bk. Garsünnî'ne, *Zeylû târih-i ahbâr-i Karâmita*, 81-84. Geniş bilgi için bk. Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin Atsız, Artuk ve Aksungur* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990), 51-52.

¹² İbn Hallikân, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü enbâ'iz-zamân*, nşr. İhsan Abbas (Beirut: y.y., 1968-72 → 1398/1978), 1/191. Geniş bilgi için bk. Ali Sevim, "Artuk b. Eksük", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/414-415.

¹³ Sibt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu, *Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-a'yân*, thk. Muhammed Berekât vd. (Dimeşk: Dâru'r-Risâlet-il-Âlemiyye, 2013), 19/321; İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 533. ayrıca bk. Ahsâî, *Tuhfetü'l-müstefid*, 98; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, 52-53. Bir Türkmen komutan olup 484'te vefat eden Artuk b. Eksük; Eksük Salar ve Ekseb Salar olarak da

Bu güçlü ordu karşısında tutunamayacağını anlayarak geri çekilen Karmatîler, Lahsâ kalelerinde uzun süre muhasara edildi. Muhasaranın uzaması başta susuzluk olmak üzere birçok konuda sıkıntıya düşen Karmatîler, Uyûnî kuvvetleriyle bir anlaşmaya vardılar. Buna göre Karmatîler on üç adamını Uyûnî kuvvetlere rehin bırakacak, bir ay sürecek barış döneminde 10.000 dinar para toplayacak ve bu para Uyûnîlere teslim edilerek gitmelerine müsaade edilecekti. Anlaşmadan sonra kuşatmayı kaldıran Artuk Bey, barış döneminde Evâl Adası'nı ele geçirdi. Karmatîler ise bir ay boyunca mutabık kalınan parayı toplama bahanesiyle savaşmak için malzeme toplayıp anlaşmayı bozduklarını ilan ettiler.¹⁴

Abdullah b. Ali ve Selçuklu birlikleri, Karmatîlerden aldıkları rehineleri öldürerek yeni bir kuşatma başlattı. Karmatîler Selçuklu ordusuna nazaran hem erzak ihtiyaçlarını gidermiş olmalarından hem de iklime aşinalıklarından dolayı daha avantajlıydılar. Muhasara süresinin uzaması Karmatîler için tekrar sorun olsa da hilafet ordusunda da yorgunluğa neden oldu. Üstelik bazıları hummaya tutuldu, bazıları da sıtmaya yakalandı.¹⁵ Hilafet ordusu Bağdat'a çekilmeye karar verdi. Artuk Bey, kardeşi Alpkuş komutasında 200 savaşçıyı Abdullah b. Ali ile birlikte bıraktı. Güçlerini topladıktan sonra gelip Karmatîleri yeneceklerinin sözünü vererek oradan ayrıldı.¹⁶

Artuk b. Eksük ve ordusunun ayrılması Abdullah b. Ali'nin rakiplerini cesaretlendirdi. Bölgedeki ailelerden Zücâcîler Katîf'e saldırarak burayı ele geçirirken Karmatîler de Abdullah b. Ali'yi yenebileceğini umarak harp sahsına indi. Onlara Benî Âmir, Rebîa, Ezd kabileleri de destek verdi. 474/1075¹⁷ ya da 475/1077'de gerçekleşen Rihleyn Savaşı'ndan Abdullah b. Ali galip ayrılarak Lahsâ'yı ele geçirdi.¹⁸

Karmatîler askerî hâkimiyetlerini bölgedeki birçok Arap kabileye borçluydu.¹⁹ Bunların arasında Benî Âmir de vardı. Abdullah b. Ali Karmatîlerin ortadan kaldırılmasından sonra kendisine en büyük tehlike olarak Benî Âmir kabilesini gördü. Benî Âmir ile Karmatîler arasında bir anlaşma vardı. Anlaşmaya göre Benî Âmir çevre bölgelerden gelecek yağmacı saldırılara karşı Karmatîleri hem koruyacak hem de gücü yettiğince saldırıları engelleyecekti. Bu bedelli koruma işini kedilerine öteden beri hak olarak görüyorlardı. Karmatîler anlaşmayı kabul ederek bizzat tehdit olmaya hazır Benî Âmir kabilesi saldırılarını da engellemiş oluyordu. Hem güvenlik işinden hem de bunun mali yükünden kurtulan Karmatîlerin tek bir dezavantajı vardı, zayıfladığı anda Benî Âmir'in saldırılarına hedef hâline gelebilecekti. Ancak bölgede yaşayan diğer birçok kabilenin aksine Benî Âmir Karmatîlere sırtını hiçbir zaman dönmedi.²⁰

Karmatîlerin Uyûnîlerce ortadan kaldırılmasından sonra aynı anlaşmayı bölgenin yeni gücüyle de yapmak isteyen Benî Âmir, Uyûniler Emirliği tarafından reddedilince saldırıya geçti. Karmatîleri Uyûnîlere karşı desteklemiş olmasından dolayı Uyûnîlerin Benî Âmir'e karşı onların mali gelirlerini keserek zaten menfi bir tutumu vardı. Benî Âmir Lahsâ'ya çevre kabilelerden topladığı birliklerle yürüdü. Benî Âmir'in ordusunda 1000 atlı, çok sayıda piyade, piyadelerin önünde de vahşi develer vardı. Develeri kışkırtarak Uyûnî ordunun birliğini bozamaya çalışıyorlardı. Alpkuş, 400 okçu ve mızraklı askerlerine develeri hedef almasını ve davul vb. çalgılarla ses çıkararak onları ürkütmelerini emretti.

zaptedimiştir. Aslında Artuk b. Eksük, Eksük Salar'ın oğludur. Eksük Salar'ın da Arap Yarımadası'na seferleri olmuştur. İbn Hallikân, *Vefeyât*, 1/191; İbnü'l-Mukarrreb, *Dîvân*, 533; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, 46-47.

¹⁴ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 19/321; ayrıca bk. İbnü'l-Mukarrreb, *Dîvân*, 533; Ahsâî, *Tuhfetü'l-müstefid*, 99. Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, 54.

¹⁵ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 19/321-322; Mahmud Şâkir, *el-Bahreyn* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1981), 57; Âl-i Halife, Abdullah b. Hâlid vd., "Dirâsetün fi Devleti'l-'Uyûniyyîn", *Mecelletü'l-Vesika* 1/1 (1982), 16.

¹⁶ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 19/322; Müdeyrîs, *İklîmü'l-Bahreyn*, 80-81. Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, 54-55.

¹⁷ Ahsâî, *Tuhfetü'l-müstefid*, 99-100, 260.

¹⁸ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 19/334; İbnü'l-Mukarrreb, *Dîvân*, 532-534; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, 57.

¹⁹ İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed, *Kitâbü'l-İber* (*Kitâbü Tercemâni'l-İber*) ve *dîvânü'l-mübtade* ve'l-haber fi eyyâmî'l-'Arab ve'l-'Acem ve'l-Berber ve men-âşrahüm min-zevî's-sultâni'l-ekber thk. Halil Şehhâde (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988), 4/118.

²⁰ Geniş bilgi için bk. Humeydân, Abdüllatif en-Nâsir, "İmâretü'l-'Ufûriyyîn ve Devruha's-Siyâsi fi târihi Şarki'l-Cezîretü'l-Arabiyye", *Mecelletü'l-Külliyeti'l-Âdâb*, 15 (1979), 80-81.

Develer etkisiz hâle getirildiği gibi Benî Âmir ordusu dağıldı,²¹ askerlerinin büyük bir kısmı öldürüldü. Sağ kurtulanların çoğu Basra civarındaki Müntefik kabilesine sığındı. Abdullah b. Ali savaş sonunda ele geçirilen Benî Âmir liderine ve esirlerine merhametli davrandı.²² Karmatîlerden arta kalanlardan bazı kesimlerin saldırıları olsa da bunlar da yenilgiye uğratıldı ve anlaşmaları ihlal etmelerinden dolayı Uman'a sürgün edildi.²³

Art arda gelen bu iki zaferden sonra Abdullah b. Ali, Selçuklu komutanı Alpkuş'la karşı karşıya geldi. Zira Abdullah b. Ali, Alpkuş'un Lahsâ'yı ele geçirmeyi arzuladığı ve kendisini ortadan kaldırmayı planladığı endişesine kapıldı.²⁴ Kimine göre ise Alpkuş'u öfkelen diren hadise, bahsi geçen çatışmalarda elde edilen Arap esirlerin kendisine verilmeyerek serbest bırakılmasıydı.²⁵ Hakikaten Abdullah b. Ali, Arap esirlerin Türk askerlere esir olmaması için çaba göstermişti. Ayrıca Lahsâ'nın fethinde Alpkuş'un yanındaki atlılarla birlikte kaleye girmesine izin vermemişti.²⁶

Böyle başlayan gerginliklerle Abdullah b. Ali'nin Alpkuş'u önce hapsedip sonra da onun infaz emrini vermesi, dönemin Selçuklu Sultanını harekete geçirdi. Zira Bahreyn'in kendi beldesi olduğuna inanan Sultan, bu durumu egemenliği için bir tehdit olarak gördü. Selçukluların Artuk Bey komutasındaki 2000 kişilik ordusu Lahsâ'yı 2 seneye yakın bir süre kuşattı.²⁷ Uyûnîlerden zulüm gördüğünü iddia eden çevredeki Arap kabilelerden askerler de yanında yer aldı. Alpkuş'un katilini isteyen Selçuklu Sultanı Abdullah b. Ali'nin diyet teklifini reddetti. Artuk Bey, Abdullah b. Ali'ye oğlunu esir olarak vermesi karşılığında kuşatmayı kaldırmayı teklif etti. Abdullah b. Ali bunun mümkün olmadığını, bunun yerine diyetin iki katını verebileceğini ifade etti. Muhasaranın şiddetinin artması neticesinde Artuk Bey'in teklifini öğrenen Abdullah b. Ali'nin oğlu Ali, ülkesi ve halkı için canını feda etmekten çekinmeyeceğini söyleyerek kendisini Alpkuş'a bedel olarak teslim edince²⁸ muhasara kalktı.²⁹

Tüm bunlar yaşanırken Katîf tekrar Benü'l-Ayyâs Emirliği'nin eline geçmişti.³⁰ Ayyâşilerin bu saldırıya geçmesinde Abdullah b. Ali'nin torunlarının da etkisi vardı. Başlarını Abdullah b. Ali'nin torunu Ebû Saîd Ali çekiyordu.³¹ Ayyâşiler, Abdullah b. Ali'nin kendisini toplamasına zaman bırakmamak için acele ederek Lahsâ'ya yürüdü. Nâzira mevkiinin tepelerinde konuşlandılar.³² Gerçekleşen savaşı Uyûnîler kazandı. Abdullah b. Ali bu sorunu tam anlamıyla çözmek için Katîf'e doğru hareket edip şehri ele geçirdi. Ayyâşiler, Evâl Adası'na kaçtılar.³³ Abdullah b. Ali, oğlu Fadl'ı Evâl'e gönderdi. Bir kez daha

²¹ Abdurrahman b. Osman'ın konu hakkında verdiği daha geniş bilgiler için bk. Abdurrahman b. Osman, *Târihu'l-İmâreti'l-Uyûniyyeti*, 157.

²² İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 53-534; Ahsâî, *Tuhfetü'l-müstefid*, 101, 261; Âl-i Halîfe, *Dirâsetün fi Devleti'l-Uyûniyyîn*, 18; Ammârî, *İbnü'l-Mukarreb târihu'd-Deveti'l-Uyûniyye*, 40; Abdurrahman b. Osman, *Târihu'l-İmâreti'l-Uyûniyyeti*, 154, 158.

²³ Abdülfettâh Muhammed Hulv'un İbnü'l-Mukarreb'in divanına yaptığı şerhinde verdiği bilgi için bk. İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 537.

²⁴ Ahsâî, *Tuhfetü'l-müstefid*, 265; Âl-i Halîfe, *Dirâsetün fi Devleti'l-Uyûniyyîn*, 18.

²⁵ Abdurrahman b. Osman, *Târihu'l-İmâreti'l-Uyûniyyeti*, 159; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, 57.

²⁶ Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, 57.

²⁷ Âl-i Halîfe, *Dirâsetün fi Devleti'l-Uyûniyyîn*, 19-20. Müdeyris, *İklîmü'l-Bahreyn*, 87; Ammârî, *İbnü'l-Mukarreb târihu'd-Deveti'l-Uyûniyye*, 41; Abdurrahman b. Osman, *Târihu'l-İmâreti'l-Uyûniyyeti*, 159.

²⁸ Artuk Bey, Ali'ye iyi davrandı hatta onun hizmetine bir cariye verdi. Cariyeden Cessâs isminde bir oğlu oldu. Bir süre sonra Abdullah b. Ali oğlunu kurtarmak için Benî Ümeyye'den Lahsâlı Aziz b. Mahfûz isimli adamını, Ali'nin tutulduğu Kirmân'a görevlendirerek bir operasyon düzenledi. Kendisine çokça çok para verilen Aziz, önce bekleyle iyi ilişkiler kurup daha sonra da ona rüşvet vermek suretiyle Ali'yi kurtardı. bk. Abdurrahman b. Osman, *Târihu'l-İmâreti'l-Uyûniyyeti*, 159; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, 57.

²⁹ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 537. Konu hakkında farklı bilgiler bulunmaktadır. Abdülfettâh Muhammed Hulv'un İbnü'l-Mukarreb'in *Dîvân*'ına yaptığı şerhte verdiği bilgi için bk. İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 537-540. Şer'ân, Abdullah b. Ali'nin Artuk Bey'i yenmesi neticesinde Lahsâ'dan onları uzaklaştırdığını söylemektedir. Ancak kanaatimizce kendilerine yapılan ihanetin Selçuklu Devleti tarafından sineye çekilmiş olması uzak bir ihtimaldir. Şer'ân, *Nüküdü'd-Deveti'l-Uyûniyye*, 52. Ali Sevim, Alpkuş'un intikamını almak isteyen Artuk Bey olduğunu söylemektedir. Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, 57.

³⁰ Geniş bilgi için bk. Abdurrahman b. Osman, *Târihu'l-İmâreti'l-Uyûniyyeti*, 154.

³¹ Abdurrahman b. Osman'ın İbnü'l-Mukarreb'in divanına yaptığı şerhte yer alan konu hakkında geniş bilgi için bk. İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 470, 538-539.

³² Nâzira; Ahsâî'nin Kuzeyinde yer alan ve Kilâbiye ya da el-Mikdâm diye bilinen küçük yerleşim birimine yakın köylerden biridir. Ahsâî, *Tuhfetü'l-Müstefid*, 100. Ayrıca bk. Bilge, "Lahsa", 27/59-60.

³³ Ahsâî, *Tuhfetü'l-müstefid*, 100, 266; Âl-i Halîfe, *Dirâsetün fi Devleti'l-Uyûniyyîn*, 18; Abdurrahman b. Osman, *Târihu'l-İmâreti'l-Uyûniyyeti*, 155-156.

yenilen Ayyâşiler çöle çekilmek zorunda kaldılar. Zaman zaman saldırılar düzenleseler de etkili olamadılar.³⁴ Böylece Abdullah b. Ali önderliğinde Bahreyn'de birlik sağlanarak Lahsâ'nın başkent olduğu Uyûniler Emirliği kurulmuş oldu.³⁵

Bu tehlikenin de savuşturulmasından sonra Abdullah b. Ali 474/1081'de acem krallarından Kârûn Bek'in saldırısıyla karşılaştı. Uyûniler Lahsâ'ya doğru yürüyen Kârûn Bek ordusunu şehir dışında karşıladı ancak yenilerek Lahsâ'ya çekilmek zorunda kaldı. Kârûn Bek karşısında savaşarak galip gelmenin mümkün olmadığını anlayan Abdullah b. Ali bir hileye başvurdu. Onların itaati altına girmiş gibi görünerek zamanla güvenlerini kazanıp sonra onları Uman'dan yüklü miktarda ganimet alınabileceği yönünde manipüle etti. Kendilerine yol göstermesi için yanlarına verdiği bedeviye onları çölde bırakmasını tembihledi. Kârûn Bek ordusu Uman yolunda Rub'ulhâlî çölünün ortasında konaklamak için mola verdiklerinde gece yarısı rehber kaçtı. Sadece bir adamın hangi yöne gittiğini bilmeden kurtulmayı başardığı bu olayda Kârûn Bek ordusunun tamamı çölde yok oldu.³⁶

Abdullah b. Ali'nin iktidarının sonlarına doğru gerçekteştiğini anladığımız bir zaman diliminde Benî Âmir, hasat zamanı saldırılar gerçekleştirilmeye başladı. Saldırıların en sonuncusu olan Tâhine Savaşı'nda yenilen Uyûniler, Benî Âmir'e her yıl gelirlerinden bir miktarı vergi olarak vermeyi kabul etti.³⁷ Bu, onların Benî Âmir karşısındaki ilk mağlubiyetiydi.

Abdullah b. Ali, devlet işlerinde hem ailesindeki bireyleri güçlendirmek hem de yönetimi kolaylaştırmak için çocuklarına görev vermekten çekinmedi. Fadl ismindeki oğlunu Katîf'e, Ali'yi ise Evâl Adası'na vali olarak atadı. Diğer çocukları Lahsâ'da yanında kaldı.³⁸

Sonraki yıllarda Abdullah b. Ali devlet politikalarında daha anlayışlı bir döneme geçmeye karar verdi. Önce sürgün ettiği tüm acemler ve isyankâr bedeviler için af çıkardı. Yeniden birlik ve beraberliği sağlayarak emirliğini güçlendirmeye gayret etti. Şehirlerde ıslahat faaliyetleri düzenledi ve devlet işlerinde kurumsallaşmaya çalıştı.³⁹ Dîvânü'l-İmâre, hazine, askeriye ikta vb. divanlar oluşturdu. Hiç şüphesiz bunlar devlet geleneğine kısmen uzak kaldığımızı düşündüğümüz yöre halkı için önemli adımlardı. Ülke yönetimi üç bölgede ele alınarak idarecilerine "emir" ya da "melik" dendi. Bu tutum, hilafete duydukları sadakati göstermek ve böylece Abbâsîlerin doğrudan düşmanlığını çekmemek üzere takip edilen politik bir adımdı. Abdullah b. Ali döneminde emirliğin sınırları kuzeyde Basra'dan güneyde Uman'a kadar körfezdeki adalar dâhil olmak üzere uzandı.⁴⁰ 469/1070'te kurduğu emirliğin ilk sultanı olarak 520/1126'da vefat etti.⁴¹

Abbâsîler ve Selçuklular, Uyûnileri kendileri için tehlike olarak görmedi. Çünkü Halife adına hutbe okutarak Abbâsîlerin güvenini kazanmışlardı, bölgenin iklim ve çöllerine dair bilgileriyle de Selçuklulara karşı üstünlükleri vardı. Basra ve Bahreyn arasındaki kabilelere karşı ticaretin, hac yollarının güvenliğini sağlama noktasında hem Abbâsîlerin hem de Selçukluların işlerine yarıyorlardı. Ayrıca Benî Âmir'in de kontrol edilmesi gerekiyordu. Bu ve benzeri etmenler Uyûnilerin bölgede parlamasını kolaylaştırdı

³⁴ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 538-540.

³⁵ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 538-540; Abdurrahman b. Osman, *Târihu'l-İmâreti'l-'Uyûniyyeti*, 156; Müdeyris, *İklîmü'l-Bahreyn*, 91.

³⁶ Abdülfettâh Muhammed Hulv'un yazdığı şerhte yer alan daha geniş bilgiler için bk. İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 538.

³⁷ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 551.

³⁸ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 534-535. Ayrıca bk. Ahsâi, *Tuhfetü'l-müstefid*, 102; Müdeyris, *İklîmü'l-Bahreyn*, 96. Abdullah b. Ali'nin isimleri, el-Fadl, Ali, el-Hasan, Macid, Mes'ûd ve Sabbâr ya da Zibâr olmak üzere altı oğlu olduğundan bahsedilmektedir. bk. İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 534-535. Abdullah b. Ali'nin hayattayken vefat eden oğulları hakkında İbnü'l-Mukarreb'in şiiiri için bk. İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 535. Mes'ûd isimli oğlunun Karmatîlerle olan savaşta hayatını kaybettiği anlaşılmaktadır. bk. İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 534-535.

³⁹ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 551; Abdurrahman b. Osman, *Târihu'l-İmâreti'l-'Uyûniyyeti*, 161-162.

⁴⁰ Müdeyris, *İklîmü'l-Bahreyn*, 98; Abdurrahman b. Osman, *Târihu'l-imâreti'l-'Uyûniyyeti*, 164.

⁴¹ Müdeyris, *İklîmü'l-Bahreyn*, 98. Abdullah b. Ali'nin ölüm tarihinin 484/1090 olduğuna dair bir bilgi daha vardır. bk. Ammârî, *İbnü'l-Mukarreb târihu'd-Deveti'l-'Uyûniyye*, 49. Fadl'ın, babası döneminde vefat ettiği, Abdullah b. Ali'nin onun yerine hem Katîf hem de Evâl Adası idaresini torunu Ebû Sinan Muhammed b. Fadl'a verdiğini bildirirse de biz bunu İbnü'l-Mukarreb'in *Dîvân*'ında bulamadık. Ayrıca bk. Müdeyris, *İklîmü'l-Bahreyn*, 106. Abdullah b. Ali'nin iktidar süresi hakkında 60 yıl, 50 yıl yahut yarım asırdan daha az bir süre zikredilmektedir. bk. Ahsâi, *Tuhfetü'l-müstefid*, 101; Müdeyris, *İklîmü'l-Bahreyn*, 98; Âl-i Halîfe, *Dirâsetün fi Devleti'l-'Uyûniyyîn*, 21; Ammârî, *İbnü'l-Mukarreb târihu'd-Deveti'l-'Uyûniyye*, 46-49.

3. Yükseliş Dönemi

Abdullah b. Ali'nin vefatından sonra emirliğin başına oğlu Fadl geçti. Fadl, devlet işlerinde katı bir tutum takındı. Özellikle hırsızlık, gasp gibi adi suçları işleyenlere karşı takındığı tutum hem bölgede emniyeti sağladı hem de ihtiyaç sahibi olan yoksulların ve orta sınıfın refahına katkı sundu. Fadl, Lahsâ, Katîf ve Evâl Adası arasında sürekli hareket hâlindeydi.⁴² Kendisi bu şehirlerde dolaşırken Katîf'te yerine vekâleten oğlu Muhammed'i bıraktı. Bir kardeşinin Evâl'de diğerinin Lahsâ'da idareci olarak görevlerine devam etmesini isteyen Fadl, iç işlerinde kardeşlerinden destek aldı. Döneminde devlet sınırları devamlı genişledi. Bu da onun güçlenmesini sağladı.⁴³ Kanaatimizce Fadl'ın iktidarı yaklaşık 20 sene sürdü.⁴⁴

Fadl'dan sonra yerine geçen oğlu Ebû Sinan Muhammed'in ilk icraatlarından biri başkenti Katîf yapmak oldu. Çünkü Katîf deniz ticaretinde daha hareketliydi. Ayrıca Ebû Sinan Muhammed tehdit olarak düşündüğü amcalarından uzak kalmak istedi. Kardeşi Gârîr b. Fadl'ı Evâl Adası'na, amcası Ali'yi Lahsâ'ya, emir olarak atadı.⁴⁵ Devlet işlerinde tecrübeli olmalarına rağmen amcalarından bazılarını görev vermemeye gayret etti. Zira amcalarının, kendileri hayattayken yeğenlerinin emir olmasına rızaları yoktu. Onlara göre Muhammed b. Fadl'ın emirliği, devletin Fadl ailesinin malı olabilme tehlikesini barındırıyordu. Hâl böyleyken amcalarına görev vermesi, onların nüfuzları ve güçlerini artırabilirdi ki bu durum Muhammed için tehlike arz ediyordu. Ancak amcası Ali'yi tehdit olarak algılamadığından ona devlet yönetiminde görev vermekten çekinmedi.⁴⁶

Muhammed cesareti ve savurganlığa varan cömertliğiyle bilinen bir kimseydi.⁴⁷ Özellikle savurgan tutumları ve amcalarının aleyhte çalışmalarından dolayı iktidarı uzun sürmedi.⁴⁸

Hadiseye göre Benî Âmir'in, otlaklarından faydalanmak üzere Katîf meralarına inmesi, Muhammed'i rahatsız etti. Çıkan çatışmada Benî Âmir hezimete uğratıldı ancak Muhammed de bu savaşta ciddi kayıplar verdi. Bu olayda amcalarının bir payı olduğunu düşünerek 538/1143'te hareket geçen Muhammed, girdiği çatışmada öldürüldü. Ordudan kalanlar Katîf'e döndü.⁴⁹ Muhammed'in sekiz senelik iktidarı böylece son buldu.⁵⁰

⁴² Onun halkın refahına katkı sunmasına örnek olarak kaydedilen hadiseye göre bir gün Bahreyn'e ticari mallar taşıyan bir gemi battı. Fadl dalgıçlarla bu geminin mallarının çoğunu çıkartmayı başardı ve sahiplerine ücretsiz iade etti. Bu tacirlerden biri Basra'ya gittiğinde ismi zikredilmeyen dönemin sultanına Fadl'ın yaptıklarını anlattı. Olaydan etkilenen Sultan, ülkesindeki ticareti garantiye almış olmasından dolayı Fadl'ı takdir etti. bk. İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 540-541. Fadl'ın ticareti garantiye almasına örnek olarak aktarılan diğer hadiseler hakkında bk. Abdurrahman b. Osman, *Târîhu'l-imâreti'l-'Uyûniyyeti fi'l-Bahreyn*, 169.

⁴³ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 570; el-Hudayrî, *Ali b. el-Mukarreb*, 33, 35; Ammârî, *İbnü'l-Mukarreb târihu'd-Deveti'l-'Uyûniyye*, 48.

⁴⁴ Bu kanaate İbnü'l-Mukarreb'in *Dîvân*'ındaki bir şiirden ulaşılmıştır ki burada babasının yerine kendisinin geldiği açıkça anlaşılmaktadır. İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 57, 540-541. Fadl döneminin ne zaman bittiği konusunda bir tarih tespit etmek zordur. Fadl'ın hizmetçiler tarafından 525/1131'de ya da 484/1090'da öldürüldüğü bilgisi vardır. bk. Hudayrî, *Ali b. el-Mukarreb*, 35. Fadl'ın vefat tarihi, iktidarda kalma süresi ve hatta iktidara gelip gelmediği meselesinde bile farklı görüşler bulunmaktadır. Örneğin Müdeyris'e göre Fadl 484/1090 yılında babasının iktidar döneminde vefat etmiştir ve hiç emir olmamıştır. Abdullah b. Ali ölünce yerine torunu Ebû Sinan Muhammed geçmiştir. Ailede Ebû Sinan Muhammed'den büyük olan Abdullah b. Ali'nin oğulları varken neden torununu seçtiği meselesine Ebû Sinan Muhammed'in idaredeki yetenekli olduğu iddiasıyla açıklık getirmiştir. bk. Müdeyris, *İklîmü'l-Bahreyn*, 98. Ammârî ise bunu kabul etmez. Ona göre eğer Fadl öldüyse Abdullah b. Ali'nin, kendi oğlu Ali varken torunu Ebû Sinan Muhammed'e iktidarı vermesi makul değildir. bk. Ammârî, *İbnü'l-Mukarreb târihu'd-Deveti'l-'Uyûniyye*, 48. Bizim kanaatimiz de bu yöndedir. Zira İbnü'l-Mukarreb'in şiirinde de aktarılan hadise bunu teyit eder. Şer'ân ise konunun aydınlanmasının oldukça zor olduğunu ve ancak yeni bir keşifle, örneğin döneme ait basılmış bazı paraların bulunmasından sonra kesin bir kanaate varabileceğimizi söylemektedir. bk. Şer'ân, *Nükûdü'd-Deveti'l-'Uyûniyye*, 58.

⁴⁵ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 544, 550.

⁴⁶ Abdurrahman b. Osman, *Târîhu'l-imâreti'l-'Uyûniyyeti*, 173. Ayrıca Abdurrahman b. Osman burada Lahsâ'ya atananın Ebû Sinan Muhammed'in amcası Ali değil, amcasının oğlu Şükür b. Ali olduğunu söylemektedir. Ancak bunu teyit edemediğimiz itiraf edilmelidir. bk. Abdurrahman b. Osman, *Târîhu'l-imâreti'l-'Uyûniyyeti*, 173.

⁴⁷ Savurganlığına örnek hadise için bk. İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 541-542/

⁴⁸ Abdurrahman b. Osman, *Târîhu'l-imâreti'l-'Uyûniyyeti*, 173; Müdeyris, *İklîmü'l-Bahreyn*, 100.

⁴⁹ Abdülfettâh Muhammed Hulv'un yazdığı şerhte yer alan daha geniş bilgiler için bk. İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 546.

⁵⁰ Şair Seâlibî'nin Muhammed hakkındaki şiiri için bk. İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 542-543; Müdeyris, *İklîmü'l-Bahreyn*, 108.

4. Emirliğin Duraklama ve Bölünme Dönemi

Yukarıda sözünü ettiğimiz iç savaşla ikiye bölünen Uyûnîler Emirliği'nde, Lahsâ'da Uyûnî ailesinin en büyüğü olan Ebû Mansûr Ali b. Abdullah'a biat edilirken aynı dönemde Hasan b. Abdullah da Evâl adasını ele geçirdi. Katîf'te ise Muhammed'in kardeşi Ebû Fûrâs Gârîr b. Fadl'a biat edildi.⁵¹ Halkın, Fadl ailesinden yönetimi alarak Ebû Mansûr Ali ve Hasan'a biat etmesi, devletin bekasını devletin kurucusu olan Abdullah b. Ali'nin çocuklarında görmesinin sonucuydu. Böylece halk kendisine en yakın emire itaat etti. Zira Hasan ömrünün çoğunu Katîf ve Evâl'de, Ali ise Lahsâ'da geçirmişti.⁵² Âl-i Fadl ise Muhammed'in öldürülmesini unutmamıştı. Bu yüzden Gârîr b. Fadl'ın ilk işi Lahsâ'ya yürümek oldu. Amcası Ali b. Abdullah'tan kardeşinin intikamını almak için Katîf halkından büyük bir ordu hazırladı. Önce Lahsâ çevresine saldırdı ve birinci senenin sonunda 538/539'da Süleymât adlı mevkiye⁵³ büyük bir savaş gerçekleşti.⁵⁴ Gârîr b. Fadl savaştan galip ayrılarak Ali b. Abdullah ve 80 adamını öldürüp 520 esir aldı. Lahsâ'da tarım ve hayvancılık alanlarına zarar verdi. Bu davranışı bir süre sonra Lahsâ'da ekonomik krize neden oldu. Gârîr b. Fadl'ın Lahsâ'ya atadığı vali, devlet hazinesinden halka erzak dağıtarak toplumu rahatlatmaya çalıştı.⁵⁵

539/1144 yılında Gârîr b. Fadl'ın kardeşinin oğlu Hecres b. Muhammed b. Ali iktidara geldi.⁵⁶ Yaşının küçük olmasından dolayı idarede meydan gelen boşluk, şehirlerin karışmasına neden oldu. Hasan b. Abdullah Katîf'i ele geçirerek Fadl b. Abdullah ailesini yönetimden uzaklaştırdı. Katîf ve Evâl adasında Hasan b. Abdullah, Lahsâ'da ise Ali b. Abdullah'ın oğulları yönetime geçti.⁵⁷

5. Emirliğin Birlikteliğinin Yeniden Sağlanması

539/1144 yılında Hasan b. Abdullah (539/1144-549/1154) Katîf'i, Evâl'i ve Lahsâ'yı tekrar ele geçirdi. Nüfuzu ve ailenin büyüğü olması onu ön plana çıkarmış olmalıydı.⁵⁸ Lahsâ'yı ise kardeşinin çocukları Ali b. Abdullah idare ediyordu. Hasan b. Abdullah Katîf'i başkent ilan etti, dönemi uzun bir süre huzura ve istikrara sahne oldu. Bu dönemde Uyûnî toprakları sadece Kays⁵⁹ emirinin Evâl'e art arda düzenlediği saldırılara maruz kaldı. Bu saldırılar, Basra Körfezi'ndeki ticaret yollarının hükmetmek içindi. Kays emirinin büyük bir orduyla harekete geçtiğini haber alan Emir Hasan, kardeşinin oğlu Ebû Mikdem Şükür b. Ali b. Abdullah komutasında bir ordu gönderdi.⁶⁰ Sonra ona amcası Hasan b. Abdullah da katıldı. Savaştan Uyûnîler galip ayrıldı.⁶¹ Neticede Hasan b. Abdullah Bahreyn beldelerini hükmü altında birleştirdi ve nüfuzunu Lahsâ'ya kadar uzattı. İktidarı boyunca sürecek güven ve istikrarı sağlayarak topraklarını ekonomik anlamda geliştirdi. Hatta Bahreyn beldelerinde genel pazarın ihtiyacını

⁵¹ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 544; Ahsâî, *Tuhfetü'l-müstefid*, 103; Âl-i Halife, *Dirâsetün fi Devleti'l-'Uyûniyyîn*, 23.

⁵² Abdurrahman b. Osman, *Târîhu'l-İmâreti'l-'Uyûniyye*, 177.

⁵³ Lahsâ yakınlarında ağaçlık bir bölgedir. bk. İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 543.

⁵⁴ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 543.

⁵⁵ İbnü'l-Mukarreb'in, emiri bu davranışından dolayı metheden dizeleri için bk. İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 543. Bu savaşın Gârîr b. Fadl'ın iktidardaki ikinci senesi yani 545/1150'de gerçekleştiği İbnü'l-Mukarreb'in *Dîvân*'ının şerhlerine dayanarak iddia edilmiştir. bk. Âl-i Halife, *Dirâsetün fi Devleti'l-'Uyûniyyîn*, 24; el-Müslim, Muhammed Saîd, *Vâhatün, alâ dağâfi'l-halîc Katîf* (Riyad: Matâbiu'r-Rizâ, 1991), 218. Ancak bu kanaatin çok da isabetli olmadığı söylenmektedir. Nayif b. Abdullah b. eş-Şer'ân Uyûnîler Emirliği dönemi paralarını incelediği eserinde Hasan b. Abdullah b. Ali'nin kırkıncı yılının başından beri Katîf ve Evâl Adası'nda emir olabileceğine vurgu yapmaktadır. Geniş bilgi için bk. eş-Şer'ân, *Nükûdü'd-Devleti'l-'Uyûniyye*, 62. Abdurrahman b. Osman da bu tarihe yakın bir döneme işaret etmektedir. bk. Abdurrahman b. Osman, *Târîhu'l-İmâreti'l-'Uyûniyye*, 180.

⁵⁶ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 544; Âl-i Halife, *Dirâsetün fi Devleti'l-'Uyûniyyîn*, 25; Müdeyris, *İklîmü'l-Bahreyn*, 105; Ammârî, *İbnü'l-Mukarreb târîhu'd-Devleti'l-'Uyûniyye*, 55.

⁵⁷ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 544; Âl-i Halife, *Dirâsetün fi Devleti'l-'Uyûniyyîn*, 25.

⁵⁸ Şer'ân, *Nükûdü'd-Devleti'l-'Uyûniyye*, 63.

⁵⁹ Kays yahut Kiş Adası Basra Körfezi'nde bir ada olup İran ve Hint gemileri için bir liman hüviyetindedir. Arap ve gayr-ı Arap unsurlar için bir ticaret merkezidir. Sîrâfler tarafından kurulmuştur. bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 4/422.

⁶⁰ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 550; Şer'ân, *Nükûdü'd-Devleti'l-'Uyûniyye*, 64. İbnü'l-Mukarreb'in Ebû Mikdem Şükür b. Ali'nin ahlakının güzelliğini anlattığı beyitler için bk. İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 544, 550.

⁶¹ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 550; Âl-i Halife, *Dirâsetün fi Devleti'l-'Uyûniyyîn*, 26; Müdeyris, *İklîmü'l-Bahreyn*, 106.

karşılama için para basılmasını gerektiren aktif bir ticari hareket ortaya çıktı.⁶² Yardımseverliği, cömertliğiyle kendinden söz ettirdi.⁶³

11 yıl iktidarda kalıp 549/1154'te vefat eden Emir Hasan b. Abdullah'ın Şükür, Ali ve ez-Zîr isimlerindeki üç çocuğu yaşları küçük olduğu için babalarının bıraktığı boşluğu dolduramadı. Bu durum devleti ele geçirme arzusunda olan Uyûnîler ailesinin diğer bireylerini cesaretlendirdi. Gârîr b. Mansûr b. Ali b. Abdullah (549/1154-556/1160) Katîf ve Evâl adasını ele geçirdi. Hecres b. Muhammed b. Fadl'ın (556/1160-557/1161) onu öldürmesiyle 7 sene süren iktidarı 556/1160 yılında son buldu. Yönetime geçen Hecres b. Muhammed kısa bir süre sonra 557/1161'de vefat etti. Bunun üzerine Şükür b. Hasan b. Abdullah (557/1161-575/1179) babasının yerine geçti. O ve kardeşleri Katîf ve Evâl'de iktidarlarını kurdular. Şükür'ün 18 sene süren iktidarı 575/1179'daki vefatıyla son bulunca 5 yıl süren taht kavgaları başladı. Çıkan çatışmalarda devletin siyasî istikrarı bozuldu.⁶⁴ Kendi bölgesindeki görevi esnasında güçlenen her vali merkezî gücün zayıflamasını fırsat bilerek iktidarı ele geçirmeye çalıştı. Bunlar özellikle Abdullah b. Ali'nin üç oğlu olan Fadl, Hasan, Ali ve onların nesebinden gelenlerdi.⁶⁵

6. Emirliğin İkinci Yükseliş Dönemi

580/1184-587/1191 yılları arasında hüküm süren Şükür b. Mansûr b. Ali b. Abdullah'ın devri yeniden yükselecek Uyûnîler Emirliği için bir geçiş mesabesindeydi. Başkenti Lahsâ yapan Şükür b. Mansur'un vergileri kaldırması, birliği nispeten sağlaması devlette olumlu bir havanın esmesini mümkün kılsa da emirliğin yükselişe geçmesine yetmedi.⁶⁶ Ancak kendisinden sonra emirliğin başına geçen İmâdüddin Muhammed (587/1191-605/1208) birlikteliği yeniden sağladı. Fadl'ın soyundan gelen İmâdüddin Muhammed, emirliğin iç çekişmelerle ve dış tehditlerle baş başa kaldığını gördü. İlk olarak Bahreyn beldelerinin çoğuna uzanmış olan Ebû Mansûr Ali b. Muhammed ailesini yönetimden uzaklaştırmaya karar verdi. 587 yılında Katîf'i ele geçirdi. Sonra Evâl'e yürüdü ve 599/1202'de Lahsâ'yı da alarak Bahreyn'in tamamına nüfuzunu yaydı. Böylece emirlik eski birliğine kavuşmuş oldu. Onun döneminde Uyûnîler Emirliği, tarihi boyunca en güzel dönemine tanıklık etti. Sınırları Arap Yarımadası'nın ortalarına, Uman, Şam ve Irak'a kadar uzandı.⁶⁷ Kısa sürede emirliği istikrara kavuşturmasında iç savaşlarla yıpranan devlette, karşısına çıkacak bir gücün kalmaması ve harici tehlikelerin içerde birleşmeyi sağlaması büyük rol oynadı.⁶⁸

Emirin Abbâsî halifesi Nâsır-lidînillâh (575/1180-622/1225) ile son derece olumlu ilişkileri vardı. Zaten tüm bu başarıları onun yardımlarıyla gerçekleştirmişti. Halifenin yardımları, Uyûnî emirin hacıları koruması, Arap Yarımadası'ndaki ticari güzergâhı emniyete alması ve hac kabileleri için yol emniyetini sağlaması mukabilindeydi.⁶⁹ Hürmüz adalarından ve Kays kabilesinden gelen saldırıları kimi zaman anlaşmalarla ve kimi zaman da savaşlarla durdurmayı başaran İmâdüddin Muhammed ticareti ve refahı geliştirmeyi başardı. Abbâsî Halifesi bu hizmetleri ödüllendirmek için her yıl kendisine resmî bir ücret belirledi. Emirin yaşadığı süre boyunca her sene Bağdat'tan 1200 adet Mısır işi türünden elbise, 2500 küfe hurma ve hububat verdi. Halife, Uyûnî emire çok değer veriyordu. Zira hacılar artık kendilerini güvende hissediyordu.⁷⁰

⁶² Şer'ân, *Nükûdü'd-Devleti'l-'Uyûniyye*, 66. Abdurrahman b. Osman, *Târihu'l-İmâreti'l-'Uyûniyyeti*, 182-183.

⁶³ Cömertliğine bir örnek için bk. İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 544; Âl-i Halife, *Dirâsetün fi Devleti'l-'Uyûniyyîn*, 27. Ayrıca Abdülfettâh Muhammed Hulv'un yazdığı şerhte yer alan daha geniş bilgiler için bk. İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 544-545.

⁶⁴ Şükür'ün yerine kardeşi Ali b. Hasan geldi. Ama 2 yıl sonra 577/1181'de kardeşi ez-Zîr b. Hasan tarafından öldürüldü. Katîf ve Evâl'de de işler iyi gitmedi. İktidarı elde etmek isteyen Uyûnî ailesi bireyleri arasında çatışmalar yaşandı. bk. Ahsâî, *Tuhfetü'l-müstefid*, 201; Âl-i Halife, *Dirâsetün fi Devleti'l-'Uyûniyyîn*, 28; Müdeyris, *İklîmü'l-Bahreyn*, 110, 114.

⁶⁵ Abdurrahman b. Osman, *Târihu'l-İmâreti'l-'Uyûniyyeti*, 185. Müdeyris, *İklîmü'l-Bahreyn*, 124-125.

⁶⁶ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 552.

⁶⁷ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 548; Ahsâî, *Tuhfetü'l-müstefid*, 104; Müdeyris, *İklîmü'l-Bahreyn*, 118; Şer'ân, *Nükûdü'd-Devleti'l-'Uyûniyye*, 70. Onun döneminde halkın kavuştuğu huzur hakkında İbnü'l-Mukarreb'in ifadeleri için bk. İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 110.

⁶⁸ Abdurrahman b. Osman, *Târihu'l-İmâreti'l-'Uyûniyyeti*, 191.

⁶⁹ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 549-550; Ahsâî, *Tuhfetü'l-müstefid*, 104; Âl-i Halife, *Dirâsetün fi Devleti'l-'Uyûniyyîn*, 29; Müdeyris, *İklîmü'l-Bahreyn*, 119. Hudayrî, *Ali b. el-Mukarreb*, 39.

⁷⁰ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 548-549.

Emir Muhammed'in cesur, cömert, yumuşak başlı, affedici, barış taraftarı, savaşı son çare olarak gören, intikam peşinde koşmayan, sözünde duran, adil, düşmanlarına dahi aşırı gitmeyen biri olduğu kaydedildi.⁷¹ Devletin kavuştuğu bu refaha rağmen Uyûnî aile bireylerinden bazıları Benî Âmir lideri Râşid b. Umeyre ile iş birliği yaptı. İktidarın Gârîr b. Hasan'a, İmadüddin Muhammed'in tüm mal varlığı da Raşid b. Umeyre'ye verilmesi üzerine anlaşılabilir. Düzenledikleri suikast sonucunda öldürülmesiyle 18 yıllık iktidarı 605/1208'de son bulan emir, Katîf'te bir tepeye defnedildi.⁷²

Bu komployu düzenleyenlerden biri olan Gârîr b. Hasan b. Şükür Katîf'te iktidara geçti. Muhammed'in üç oğlundan en büyüğü olan Fadl, Halife Nâsır-lidînullâh'tan aldığı yardımlarla Katîf'e yürüdü. Aralarında gerçekleşen savaşı Fadl kazanarak babasının intikamını aldı.⁷³

7. Emirliğin Yıkılışı

İmadüddin Muhammed'e düzenlenen suikast,⁷⁴ Uyûnîler Emirliği için sonun başlangıcıydı. Zira bundan sonra emirlik, bireylerin iktidar için birbirleriyle verdikleri mücadelelere sahne oldu. Gârîr'in iktidara gelmesinden sonra Fadl b. Muhammed, Abbâsî Devleti'nin yardımıyla Katîf'ten Evâl adasına kadar 606/1209'da yönetime geçti.⁷⁵ Başarısız bir yönetim sergilediğini anladığımız Fadl, yerini 616/1219'da amcasının oğlu Ebû Şükür Mikdem b. Mâcid'e bıraktı. Ebû Şükür Mikdem ziraatı geliştirdi. Ayrıca istikrar ve güveni nispeten sağlayarak Irak, İran hatta Mısır ve Afrika sahillerine kadar uzanan bir ticaret ağı kurdu.⁷⁶ Aynı çağda yaşayan İbnü'l-Mukarreb, emire bu iyi gidişin temelleri olmadığını, silahlanması gerektiğini, akıl danışacağı insanları iyi seçmesi gerektiğini söylemesine rağmen emir onu dinlemedi.⁷⁷ Anlaşıldığına göre art arda suikastlarla, iç çekişmelerle çok sık yönetici değişti. Son emir olarak ismi geçen Mikdem b. Gârîr⁷⁸ dönemiyle birlikte Uyûnîler, Bahreyn beldelerini, başkent hükmünde olan Lahsâ'dan başlayarak kaybetti.

7.1. Lahsâ'nın Benî Âmir'in Eline Geçmesi

Uyûnîler Emirliği'nin yıkılmasında en etkin rolü bölgenin belki de en önemli kabilesi olan Benî Âmir oynadı. İlk dönemlerde Uyûnîlerin galip gelmeyi başardığı Benî Âmir, 483/1090-1091 senesinde 10.000 askerle Lahsâ'dan Basra'ya saldırıp yağmaladı ve buraya oldukça zarar verdi. Bağdat'ın bölgeye gönderdiği acil yardımla Benî Âmir buradan uzaklaştırıldı.⁷⁹ Bu olay Benî Âmir'in Basra ile Bahreyn arasına hâkim olduğunu göstermekteydi. Nitekim bir zaman sonra güçlerini daha da arttıran Benî Âmir, Karmatîlere yaptığı gibi Uyûnîleri de kendilerine belli bir miktar ödeme yapmaya mecbur bıraktı.⁸⁰ Bu durum; önceleri karşı olmalarına rağmen sonraki dönemde Benî Âmir'le anlaşma yoluna giden Uyûnîlerin zayıfladığını, Benî Âmir'in de bölgedeki hâkimiyetinin düzeyini göstermekteydi. Bölgedeki ticaret yollarının hac güzergâhının ve tarım alanlarının korunması görevi Benî Âmir'e geçti. Bu vazife onların bölgedeki tanınırlığını, ilişkilerini ve saygınlığını arttırdı.

Benî Âmir 588/1192'de Basra'ya yeniden saldırıp orayı yağmaladı.⁸¹ Hafâce ve Müntefik kabilelerinin düzenlediği baskından da galip ayrılan Benî Âmir 593/1196-1197'de Basra'ya bir kez daha saldırdı. Bu

⁷¹ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 593. İbnü'l-Mukarreb'in İmadüddin Muhammed'i methettiği diğer beyitler için bk. İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 547-549, 591.

⁷² İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 110, 331-332, 524. İmadüssin Muhammed'in, Abdullah b. Ali'nin üç oğlundan hangisinin nesebinden geldiği tartışmalıdır. Geniş bilgi için bk. Abdurrahman b. Osman, *Târîhu'l-İmâreti'l-'Uyûniyye*, 226-227.

⁷³ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 599; Müdeyris, *İklîmü'l-Bahreyn*, 130.

⁷⁴ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 110, 331-332, 524; Ahsâi, *Tuhfetü'l-müstefid*, 107; Âl-i Halife, *Dirâsetün fi Devleti'l-'Uyûniyyîn*, 29; Müdeyris, *İklîmü'l-Bahreyn*, 121-123; Ammârî, *İbnü'l-Mukarreb târîhu'd-Devleti'l-'Uyûniyye*, 63.

⁷⁵ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 599; Müdeyris, *İklîmü'l-Bahreyn*, 130.

⁷⁶ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 499.

⁷⁷ Geniş bilgi için bk. İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 83. Uyûnîler Emirliği'nin siyasî tarihine canlı tanıklık eden İbnü'l-Mukarreb devletin işleyişine zaman zaman müdahalelerde bulunmuş ve çoğu zaman bu müdahalelerden zarar görmüştür. Geniş bilgi için bk. Abdurrahman b. Osman, *Târîhu'l-İmâreti'l-'Uyûniyye*, 210-211.

⁷⁸ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 478-479, 631.

⁷⁹ İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî, *el-Kâmil fi't-târîh* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1997), 8/336.

⁸⁰ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 546.

⁸¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 10/107.

saldırı, Halife Nâsır-lidînillah'ın Uyûnîlerin Benî Âmir'i kontrol edebilmekten aciz kaldığını anlamasına neden oldu.⁸²

Benî Âmir özellikle Fadl döneminde nüfuz sahibi olmayı başardı. Evâl adasından ikta olarak hurma bahçeleri ve tarım arazilerini almalarının yanı sıra ticari gemiler ve balık avcılığından hisse elde ettiler.⁸³ Ayrıca Bahreyn adalarını ve sahillerini ellerinde tutan Benî Kayser, Uyûnîlerin Benî Âmir'le olan uğraşlarını fırsat bilerek onları sıkıştırdı. Gerçekleştirdikleri anlaşmalarda Bahreyn'in inci dalgıçlığı ve Lahsâ'nın, Katîf'in tarım arazileri gelirlerinden önemli bir pay aldılar.⁸⁴ Bu kötü giden dönemde Benî Âmir zamanla Uyûnîler Emirliği'ne yaklaşmaya başlayarak devlet işlerinde kısmen söz sahibi oldu.⁸⁵

7/13. asra gelindiğinde Uyûnîler halkın üzerinde etkinliğini iyiden iyiye kaybetti. Tüccarların yol güvenliğinin olmaması ticarete, tarlalarının emniyetinin sağlanamaması üretime, hac kabilelerinin mallarının yağmalanması turizme ket vurmaya başlayınca halk, güçlü bulduğu Benî Âmir'le iletişime geçti. Lahsâ'nın ileri gelenleri Benî Âmir'in yanında yer alarak harekete geçti.⁸⁶ Benî Âmir'den Ufûr b. Râşid Lahsâ'yı ele geçirip Uyûnî ailesinin bireylerini şehirden çıkardı. Kendisinden istenildiği üzere Uyûnî ailesinden olanlar hariç kimsenin malına el konulmadı.⁸⁷ Ufûr b. Râşid'in Lahsâ'yı ele geçirdiği tarih tam olarak bilinmemekle birlikte 7/13. asrın ilk çeyreği olması muhtemeldir.⁸⁸ 620'lerde Lahsâ'yı alarak Emiri Mikdem b. Ğarîr'i şehirden çıkaran Ufûr b. Râşid, yönetimi devraldı.⁸⁹

7.2. Katîf'in Benî Âmir'in Eline Geçmesi

Katîf'te de Lahsâ'dan farklı bir durum yoktu. İktidarı ele geçirmek isteyen her birey ya Abbâsîlerden ya da Benî Âmir'den yardım istiyor, bunun karşılığında nakdi ödeme yapıyor veya ikta araziler tahsis ediyordu. Emirliği ekonomik olarak çöküntüye doğru götüren bu durum⁹⁰ Kays adası yönetimini cesaretlendirdi. Kays adası, komşusunun kötü halde bulunmasından istifade ederek kurduğu baskıyla onları vergiye bağladı.⁹¹ Çok geçmeden Benî Âmir 630/1231'de Katîf'i ele geçirip Emir Muhammed b. Muhammed b. Ebû Mâcid'i şehirden çıkardı. Son emir artık sadece Evâl'e hükmetmeye başladı.⁹²

7.3. Evâl Adası'nın Salgurlular Tarafından İşgal Edilmesi

Hürmüz⁹³ Emirliği 626/1229'da Kays Adası'nı ele geçirdikten sonra Evâl Adası'na sıkışıp kalan son Uyûnî emirden ödemeyi artık kendisine yapmasını istedi. Daha sonra Kays'a saldıran Salgurlular Hürmüz iktidarına 627/1230'da son verince Uyûnîler bu sefer ödemeyi Salgurlulara yaptı.⁹⁴ Salgurluların 630/1232-1233 ve 633/1235-1236 yıllarında gerçekleştirdiği saldırıları son Uyûnî Emir Muhammed başarıyla püskürttü.⁹⁵ İşte Benî Âmir'in Katîf'i ele geçirdiği dönem tam da bu zamana rastlıyor olmalıydı ki Uyûnîler Katîf'i yeterince savunamadı. Evâl Adası'na düzenlenen saldırılardan sonuncusunu 636/1238'de gerçekleştiren Salgurlular, adayı ele geçirerek Uyûnî Emiri Muhammed b. Muhammed b. Macid'i

⁸² İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber*, 3/654. Bu iki saldırının tarihleri karıştırılmış, tek bir saldırı olma ihtimali için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 10/107.

⁸³ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 456-465; Ahsâî, *Tuhfetü'l-müstefid*, 107, 252, 268-269.

⁸⁴ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 505; Muhammed b. Halife b. Hamed en-Nebhânî et-Tâî, *et-Tuhfetü'n-Nebhâniyye fi târîhi'l-Cezîreti'l-'Arabiyye* (Kahire: Matbaatü'l-Mahmûdiyye, 1342), 98; Ahsâî, *Tuhfetü'l-müstefid*, 101, 108.

⁸⁵ İbnü'l-Mukarreb'in, Benî Âmir'in Uyûnîler Emirliği'ne yaklaşmasını tasvir ettiği beyitler için bk. İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 638-639.

⁸⁶ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 631-641; Ahsâî, *Tuhfetü'l-müstefid*, 112-114. Şair İbnü'l-Mukarreb'in Benî Âmir'le iş birliği yaparak Uyûnîlere karşı harekete geçenleri kinadığı beyitleri için bk. İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 631-641.

⁸⁷ Ahsâî, *Tuhfetü'l-müstefid*, 113-116.

⁸⁸ Konu hakkındaki tartışma için bk. Humejdân, *İmâretü'l-'Ufûriyyîn*, 86.

⁸⁹ Abdülfettâh Muhammed Hulv'un şerhinde yer alan bilgiler için bk. İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 631.

⁹⁰ İbnü'l-Mukarreb, *Dîvân*, 638-639; Müdeyris, *İklîmü'l-Bahreyn*, 141-142.

⁹¹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 4/422; İbnü'l-Mücvârî, ? b. Muhammed b. Mes'ûd, *Târîhu'l-müstebşir*, (b.y.: y.y., ts.), 104.

⁹² Müdeyris, *İklîmü'l-Bahreyn*, 128-137; Ammârî, *İbnü'l-Mukarreb târihu'd-Devleti'l-'Uyûniyye*, 108-110.

⁹³ Hürmüz şehri hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa L. Bilge, "Hürmüz", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/497-498.

⁹⁴ Ahsâî, *Tuhfetü'l-müstefid*, 253-254. Adını 24 Oğuz boyundan biri olan Salgur'dan (Salur) alan Salgurlular (1148-1286), Türk-İslâm hanedanlıklarındandır. Geniş bilgi için bk. Merçil, Erdoğan, "Salgurlular", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/29-31.

⁹⁵ Ahsâî, *Tuhfetü'l-müstefid*, 253-254.

öldürdü ve tüm mallarını yağmaladı. Bahreyn'de yaklaşık 167 yıl hüküm süren Uyûnîler Emirliği son buldu.⁹⁶

8. Sonuç

Günümüzde bir ada ülkesinden ibaret olan Bahreyn, tarihi itibarıyla çok daha geniş topraklara yayılmıştır. Sınırları İran topraklarından Uman'a kadar olup günümüzde Suudi Arabistan'ın doğusunda, Basra Körfezi kıyısındaki yerleşim yerlerini içine almıştır. Bunlar siyasî tarihinin kayda geçen olaylarının yaşandığı yerler olan özellikle Katîf, Lahsâ ve Bahreyn'in şu an var olduğu, tarihte Evâl Adası olarak bilinen şehirlerdir. Uyûnîler Emirliği'ni Bahreyn tarihine ait kılan etmenlerden biri tam olarak budur. Karmatîlerin yıkılmasından Osmanlı hâkimiyetine kadar yaklaşık 6 asırlık zaman dilimi üzerinde bölgeye ait ülkemizde çalışma yapılmamıştır. Bu durum bölgedeki hem tarihî olayların hem de bu olaylarda Arapların etkisinin olmadığı kanısı uyandırmaktadır.

Uyûnîler Emirliği'nin siyasî tarihi hakkında İbnü'l-Mukarreb'in *Dîvân'*ı diğer kaynaklarda bulunmayan önemli bilgiler ihtiva etmektedir. İbnü'l-Mukarreb o dönemde yaşamış ve mevcut yönetimin siyasî politikalarından etkilenmiştir. Onun hayatının araştırılması, döneme dair verilerin ortaya konması başka bir çalışmaya konu olacak niteliktedir.

Uyûnîler Emirliği, Bahreyn Karmatîlerini Selçuklu Devleti'nden aldığı yardımla yıkmayı başarmıştır. Lahsâ, Katîf ve Evâl Adası'nda hükmetmiş, Abbâsîlerle ve Selçuklularla çoğunlukla iyi geçinme politikası takip etmiş, halife olarak Abbâsîlere bağlı yönetim benimsemiştir. Çölün hükmedilmesi zor kabileleri üzerinde, kendi nüfuzunu kabullenmiş bir devletin varlığı hiç şüphesiz Abbâsîlerin ve Selçukluların işine gelmiştir. Şîî Karmatîleri yok etmekte büyük pay sahibi olan bu emirliğin, hacıların yol güvenliğini sağlamadaki mücadeleleri hem Selçukluların hem de Abbâsîlerin yükünü hafifletmiştir. Ayrıca yol emniyetini tahsis etmeleri, bazı tüccarlara mal garantisi vermeleri ve zarar gören tüccarların mallarını kimi zaman tazmin etme politikaları, İslâm coğrafyasının dinî yönünü temsil eden hilafet merkezini ve Müslümanların siyasî arenadaki temsilciliğini üstlenen Selçukluları memnun etmiştir. Uyûnîlerin, Benî Âmir kabilesini savaş meydanında kurdukları üstünlükle ilk zamanlar susturabilmesi, Abbâsîler ve Selçuklular nezdinde bölgedeki güçlü bir müttefik olarak tanınmasını sağlamıştır. Ancak daha sonra eski güçlerini kaybetmeleri, Benî Amir'in bölgede daha fazla söz sahibi olmasına neden olmuştur. Anlaşıldığı kadarıyla bunun en önemli nedeni emirliğin kurucusu Abdullah b. Ali'nin üç oğlu Fadl, Hasan, Ali ve torunlarının arasında bitmek bilmeyen kanlı iktidar mücadeleleridir.

Karmatîler, kendilerine destek olan başta Benî Âmir olmak üzere bölgedeki kabilelerle, ilişkilerini siyasî askerî ve ekonomik çıkarların üzerine kurmuş; kendilerinden özellikle askerî anlamda istifade etmiştir. Uyûnîler ise Karmatîleri yıktıktan sonra Benî Âmir'den zarar görmemek için uzak kalmaya çalışmıştır. Ancak zamanla Uyûnî aile bireylerinin birbirleriyle mücadelelerinde Benî Âmir'den yardım olarak rekabete girmesi emirliği zayıflatmıştır. Neticede Lahsâ ve Katîf'te yönetim kaybedilmiştir. İçerideki saltanat çekişmelerinin yanı sıra Kays Adası yönetimini ele geçiren Salgurluların dışarıdan müdahaleleri devletin son bulmasına neden olmuştur. Deniz yoluyla Hindistan'a uzanan Körfez ticareti ve bölgedeki inci dalgıçlığı gelirleri Salgurlulara Bahreyn beldelerini ele geçirmeyi cazip kılmıştır.

Finansman/ Grant Support

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

⁹⁶ Ahsâî, *Tuhfetü'l-müstefid*, 254; Müdeyris, *İklîmü'l-Bahreyn*, 137; Muhammed b. Halife, *et-Tuhfetü'n-Nebhâniyye*, 99-100.

Kaynaklar

- Ali İbni'l-Mukarreb el-Ahsâî. *Dîvân-ı Ali b. Mukarreb*. thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv. Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbî, el-Halebî, 1963.
- Abdurrahman b. Osman. *Târîhu'l-İmâreti'l-'Uyûniyyeti fi'l-Bahreyn*. Kuveyt: Dârü'l-Vataniyye'l-Cedîde, 2014.
- el-Ahsâî, Âl-i Abdülkadir Muhammed b. Abdullah. *Tuhfetü'l-müstefîd bi târihi'l-Ahsâî'l-kadîm ve'l-cedîd*. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 2. Baskı, 1987.
- el-Ammârî, Fazl b. Ammâr. *İbnü'l-Mukarreb târihu'd-Devleti'l-'Uyûniyye fi Bilâdi'l-Bahreyn*. Riyad: Mektebetü't-Tevbe, ts.
- Âl-i Halîfe, Abdullah b. Hâlid vd. "Dirasetün fi Devleti'l-'Uyûniyyîn". *Mecelletü'l-Vesika* 1/1 (1982), 7-22.
- Bilge, Mustafa. "Hürmüz". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1998. 18/497-498.
- Bilge, Mustafa. "Lahsa". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2003. 27/59-60.
- Fayda, Mustafa. "Abdülkays". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1/248-249. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Garsünnî'me, Ebü'l-Hasen Muhammed b. Hilâl b. Muhassin es-Sâbî. *Zeylû târih-i ahbâr-i Karâmîta li Sâbit b. Sinân*. thk. Süheyl Zekkâr. nşr. Abdülhâdî Harsûnî. Dimeşk: y.y., 1980.
- Hatîb, Ahmed Mûsâ. *Şi'ru Ali İbni'l-Mukarreb el-'Uyûnî*. Riyad: Dârü'l-Merîh, 1984.
- el-Hudayrî, Ali. *Ali b. el-Mukarreb el-'Uyûnî hayâtühû ve şî'ruhû*. Beyrut: Müsesetü'r-Risâle, 1974.
- Humeydân, Abdüllatîf en-Nâsır. "İmâretü'l-'Ufûriyyîn ve Devruha's-Siyâsi fi târihi Şarki'l-Cezîreti'l-Arabiyye". *Mecelletü'l-Külliyeti'l-Âdâb* 15 (1979), 69-140.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed. *Kitâbü'l-İber (Kitâbü Tercemâni'l-İber) ve dîvânü'l-mübtede' ve'l-haber fi eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men-âs-arahüm min-zevî's-sultânî'l-ekber*. thk. Halil Şehhâde. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1988.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtü'l-ayân ve enbâü ebnâi'z-zamân*. nşr. İhsan Abbas. Beyrut: y.y., 1968-72 → 1398/1978.
- İbn Saîd el-Mağribî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Mûsâ. *Kitâbü'l-coğrafyâ*. Beyrut: y.y., 1970.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed. thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî. *el-Kâmîl fi't-târih*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1997.
- İbnü'l-Mücâvir, ? b. Muhammed b. Mes'ûd. *Târîhu'l-müstebşir*. b.y.: y.y., ts.
- Kurşun, Zekeriya. *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti, Vehhabî Hareketi ve Suud Devlet'nin Ortaya Çıkışı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998.
- Makdisî, Muhammed b. Ahmed el-Makdisî. *Ahsenü't-tekâsîm fi marifeti'l-eqâlîm*. nşr. M. J. de Goeje. Leiden: y.y., 1877.
- Merçil, Erdoğan. "Salgurlular". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2009. 36/29-31.
- Muhammed b. Halîfe b. Hamed en-Nebhânî et-Tâî. *et-Tuhfetü'n-Nebhâniyye fi târihi'l-Cezîreti'l-Arabiyye*. Kahire: Matbaatü'l-Mahmûdiyye, 2. Baskı, 1342.
- el-Müdeyris, Abdurrahman Müdeyris. *İklîmü'l-Bahreyn fi Asr'i-Abbâsî*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Riyad: Camiatü'l-Melik Su'ûd, 1404/1984.
- el-Müslim, Muhammed Saîd. *Vâhatiün, alâ dafâfi'l-halîc Katîf*. Riyad: Matâbiu'r-Rizâ, 2. Basım, 1991.
- Sevim, Ali. "Artuk b. Eksük". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 3/414-415. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

- Sevim, Ali. *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin Atsız, Artuk ve Aksungur*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990.
- Sibt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu. *Mirâtü'z-zamân fi târihi'l-ayân*. thk. Muhammed Berekât vd. Dimeşk: Dârü'r-Risâlet'il-Âlemiyye, 2013.
- Şâkir, Mahmud. *el-Bahreyn*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1981.
- eş-Şer'ân, Nâyif b. Abdullah. *Nükûdü'd-Devleti'l-'Uyûniyye fi Bilâdi'l-Bahreyn*. Riyad: Mektebetü'l-Meliki Fehd el-Vataniyye, 1423/2002.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh. *Mucemü'l-büldân*. Beyrut: Dârü Sâdır, 1995.